

Contaci di Romano il Melodo.

KOŃCOWE POSIEDZENIE OGÓLNE: Giulia Piccaluga (Roma), *Cantare, parlare, pregare: la comunicazione col sovrumano tra liturgia e poesia nel mondo classico*; Basil Studer OSB (Engelberg), *La lingua poetica nella teologia dei Padri*; Chiara O. Tommasi (Pisa), *Classicismo o cristianità? Per un riesame della poesia africana di età vandalica e bizantina.*

Tak w streszczeniu przedstawiał się program obrad. Kongresowi towarzyszył, jak zwykle, także program towarzyski, w zakres którego weszło m.in. przyjęcie w ogrodzie Instytutu Patrystycznego „Augustinianum”. Jak można zdać sobie sprawę, chociażby z wyżej wymienionych zagadnień, tematyka XXXVI Dni Augustiańskich była bogata i została ukazana z różnorodnych stron przez znanych badaczy przedmiotu. Sam Kongres, jak ufamy, przyczyni się – szczególnie wówczas, gdy ukaza się drukiem jego akta – do głębszego poznania tego jakże ważnego zagadnienia, jakim jest starochrześcijańska poezja. Inne ogólniejsze podsumowania tego spotkania naukowego zob. w „Osservatore Romano” 147 (2007) nr 107 (12 V), s. 10: A.V. Nazzaro, *Motivi e forme della poesia cristiana antica tra Scrittura e Tradizione classica*; V. Grossi, *Tre giorni di proficuo approfondimento multidisciplinare*; M. Zelzer, *Alle origini del „Te Deum laudamus”*; M. Cutino, *Centralità di Cristo nell „Alethia” di Mario Vittorio*; M. Starowieyski, *I frammenti autobiografici: un importante complemento di storia.*

Bazyli Degórski O.S.P.P.E. – Rzym

6. XV KONGRES PATRYSTYCZNY W OKSFORDZIE (Oksford, 6-11 VIII 2007)

W dniach 6-11 VIII 2007 r. odbył się w Oksfordzie zorganizowany przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Oksfordzkiego, we współpracy z Association Internationale des Études Patristiques (AIEP) i North American Patristics Society, XV już z kolei światowy Międzynarodowy Kongres Patrystyczny (International Conference on Patristic Studies). Tego rodzaju kongresy organizowane co 4 lata od 1951 r. zawsze w Oksfordzie (najpierw przez F.L. Crossa, później do r. 1997 przez E.A. Livingstone, obecnie przez wybierany międzynarodowy komitet) mają za cel wzajemną wymianę doświadczeń, poglądów i informacji na temat prowadzonych w świecie aktualnie badań nad literaturą, archeologią i teologią wczesnochrześcijańską (I-VIII w.) oraz ukazywanie miejsca Ojców Kościoła w minionym i obecnym życiu Kościoła przez patrologów i badaczy antyku chrześcijańskiego z całego świata; w związku z powyższym nie mają one nigdy ustalonego monograficznego tematu, ale ich uczestnicy przez cały tydzień prezentują w różnych formach i w różnych pomieszczeniach Uniwersytetu w Oksfordzie problemy, nad którymi aktualnie naukowo pracują, informując się wzajemnie w językach kon-

gresowych o swoich osiągnięciach, które później merytorycznie wyselekcjonowane i metodologicznie dopracowane są publikowane w serii „*Studia Patristica*”.

Również uczestnicy XV Kongresu, których tym razem zgłosiło się ponad 800 z całego świata (począwszy od Australii, Japonii, Korei i Afryki aż po Europę), prezentowali wyniki swoich badań nad problematyką wczesnochrześcijańską w 4 formach: w postaci publicznych wykładów (*Lectures*), postaci seminariów (*Seminars*), w postaci krótkich 15-minutowych komunikatów (*Short communications*) i w postaci niedawno wprowadzonych warsztatów patrystycznych (*Workshops*).

Publicznych wykładów (po 50 min.) wygłoszono w sumie (wszystkie po angielsku) 17: porannych – każdego dnia po jednym (wtorek – piątek: godz. 10.25 – 11.15 am) w trzech salach (East School, South School, Room 14-15) razem 12; dodatkowo w tych samych pomieszczeniach we środę 3 dłuższe wieczorne (g. 8.30 – 10.00 pm) oraz 2 dłuższe uroczyste: w poniedziałek wieczorem (g. 8.30 – 10.00 pm) – wykład inauguracyjny (*Opening lecture*): R. Williams – „*Tempted as we are*”: *christology and the analysis of the passions*, a w piątek wieczorem (g. 8.30 – 10.00 pm) wykład końcowy (*Final lecture*): F. Young – *Creation and human being: the forging of distinct Christian discourse*; w przeciwieństwie do poprzednich kongresów, w których te uroczyste wykłady dla wszystkich miały miejsce przeważnie w oksfordzkim Sheldonian Theatre, tym razem odbyły się one w kościele Maryi Dziewicy (St Mary the Virgin Church), po których ze względu na charakter nie było dyskusji. O wielkiej różnorodności tematyki Kongresu świadczą choćby same tytuły porannych i wieczornych wykładów: G. Bowersock – *Helena's Bridle, Ethiopian Christianity and Syriac apocalyptic*; R. Sorabji – *Conscience: the Graeco-Roman contribution*; C. Rapp – *Exemplarity and imitation in late Antique Christianity*; S. Brock – *Dramatic poems on biblical topics in Syriac*; J. Den Boeft – *Delight and imagination: Ambrose's hymns*; M. Kazakov – *Letters of western Bishops to the emperor Theodosius I and relations between the Eastern and Western Churches at the end of the fourth Century*; P.P. Beatrice – *Augustine's longing for holiness and the problem of monastic illiteracy*; B. Neil – *Blessed are the rich: Leo the Great and the Roman Poor*; S. Wessel – *Mind and sensation in Gregory of Nyssa*; C. Sotinel – *Ancient Christianity and the techniques of information*; U. Volp – *That unclean spirit has assaulted you from the very beginning: John Chrysostom and suicide*; M. Odile Boulnois – „*Dieu jaloux*”: *embarras et controverses autour d'un nom divin dans la littérature patristique*. Podobnie było z tematyką wieczornych wykładów: W. Lohr – *Christianity as philosophy: perspectives and problems of an ancient intellectual project*; B. Ehrman – *Forgery and counterforgery in the early Christian Tradition*; P. Allen – *Portrayals of the Theotokos in Greek homiletic literature (VI-VII c.)*.

Drugą formą prezentowania swoich patrystycznych badań naukowych na Kongresie były krótkie 15-minutowe (+ 5 min. na dyskusję) komunikaty, których tym razem w 14 miejscach w godzinach przedpołudniowych (g. 9.00 – 13.00 am) od wtorku do piątku wygłoszono aż 471. Ponieważ ich tematyka była również

bardzo różnorodna, ich wygłaszanie pogrupowano według 69 następujących zbliżonych do siebie problemów: kapłaństwo i biskupstwo (9 komunikatów), ogłaszanie dogmatów (3), wydawnictwa i odkrycia (4), chrześcijaństwo i żydzi (4), patrystyczna hermeneutyka (5), patrystyczna egzegeza (8), II wiek (8), herezjologia (4), Ignacy Antiocheński (5), Ojcowie Apostolscy (4), V wiek (5), pierwsi apologetyci (9), kanon i apokryfy (9), Klemens Aleksandryjski (9), Kościół w świecie rzymskim (8), wiek Konstantyna (4), Euzebiusz (4), filozofia i chrześcijaństwo (5), teologia ponicejska (9), św. Augustyn i życie wewnętrzne (4), prawodawstwo i Kościół (5), łacińska interpretacja i przekład (9), łaciniści pisarze IV wieku (4), św. Hieronim (5), Bazyl z Cezarei i jego otoczenie (9), Corpus Atanazjański (7), Grzegorz z Nyssy (7), świat Kapadocjan (4), św. Grzegorz z Nazjanzu (5), św. Jan Chryzostom (8), tradycje antiocheńskie (9), Grecy pisarze IV wieku (4), Dionizy Areopagita (5), teologia bizantyńska przed Justynianem (8), łaciniści pisarze anonimowi (3), Ambroży z Mediolanu (5), świat łaciński (8), papieństwo w późnej starożytności (4), „Wyznania” św. Augustyna (5), Augustyn i filozofia (8), Augustyn o społeczności chrześcijańskiej (9), hermeneutyka augustyńska (9), kreacja i rekreacja u św. Augustyna (9), Augustyn o życiu moralnym (8), Bóg św. Augustyna (9), spory pelagiańskie (9), duszpasterstwo Augustyna (8), św. Augustyn i herezja (4), potomność Augustyna (4), liturgia w okresie patrystycznym (9), aspekty życia chrześcijańskiego (8), ascetyzm wczesnochrześcijański (10), studia egipskie i koptyjskie (9), studia syryjskie (9), żywoty świętych (8), ikony (9), Maksym Wyznawca i jego czasy (9), starożytna teologia bizantyńska (9), późna teologia bizantyńska (9), Grzegorz Palamas (4), teologowie syryjscy (5), wczesne średniowiecze łacińskie (4), chrześcijaństwo armeńskie (5), recepcja Ojców Kościoła (8), manicheizm i Persja (5) i odrodzone nauczanie patrystyczne (9).

Oprócz przedpołudniowych wykładów i komunikatów w godzinach popołudniowych (g. 3.30 – 4.40 pm i 4.45 – 5.55 pm (od wtorku do piątku w czterech pomieszczeniach odbyło się 26 seminariów naukowych, poprzedzonych krótkimi wprowadzeniami prowadzącego profesora na następujące tematy: K. Alveteg – *Images of Church in Romanos the Melodist – the result of an artistic use of the Bible*; J. Baun – *Patriarch Germanos I on images: tradition and originality in eighth-Century Byzantine theology*; S.P. Bergjan – *Logic in theology: Clement of Alexandria and the purpose of „Stromata” VIII*; R. Heine – *Origen and the legacy of Alexandrian Jewish Christianity*; S. Drake – *Image of Jewishness in Origen’s „Letter to Africanus”*; P. Blowers – *Making ends meet: variable uses of the Psalm title „Unto the end” in Greek Patristic commentators on the Psalter*; R. Finn – *Early Christian asceticism and almsgiving*; W. Klingshirn – *The paradox of Christian divination: patristic views and everyday practice*; Bas ter Haar Romeny – *Ephrem and Jacob of Edessa in the Commentary of the monk Severus*; S. Coakley – *Gregory of Nyssa on the spiritual senses: a reconsideration*; P. Burns – *The centrality of the Body of Christ in Augustine’s preaching*; E. Spurling – E. Grypeou – *The exegetical encounter between Christians and Jews in late Antiquity*; R. Lyman – *Heresiology and Hellenism*; R. Price – *Monothelism: an*

unsolved problem; Ch. Kannengiesser – *The Divine Trinity in inter-religious debate: ancient foundations (current issues)*; E. Clark – *Happiness in hell, virtue in middle state: the Church Fathers and some nineteenth-century debates*; K. Coyle – *Early episcopal synods and the authority to teach*; Th. Graumann – *The reception of the Council of Ephesus 431*; G. Demacopoulos – *Gregory the Great and the appeal to Petrine authority*; R. Green – *Constantine as patron of Christian Latin poetry*; P. Cox Miller – *Double exposures: animated images of Saints in Late Antiquity*; L. Vianès – *L'eschatologie chez les antiochiens: traditions et ruptures*; S. Rubenson – *Mysticism and philosophy in early monastic texts: Ammonas, Antony and Evagrius*; Y. de Andia – *Moise et Paul, modèles de l'expérience mystique chez Grégoire de Nysse et Denys l'Areopagite*; Ch. Marksches – *Do we know anything about the „Sitz im Leben” of the apocryphal Gospels*; J. Norris – *Changes in the significance of Jesus' birth from a Virgin*.

Nowością ostatnich kongresów patrystycznych w Oksfordzie są wprowadzone, podobne do seminariów, warsztaty patrystyczne (*Workshops*), które tym razem odbywały się równolegle z nimi we wczesnych godzinach popołudniowych (g. 2.30 – 5.00 pm) w 12 pomieszczeniach Wydziału Teologicznego (Christ Church, St Benet's Hall, Oriental Institute) i w Examination Schools: rozpoczynały je 2-8 nawet krótkie zbliżone treścią wprowadzające komunikaty, po których następowała otwarta dyskusja. Tak na przykład w warsztacie pt. *Biskup w sypialni: oddziaływanie duchownych na późnoantyczną rodzinę*, przedyskutowano 4 następujące zaprezentowane tematy: K. Cooper – *Za zamkniętymi drzwiami: rzymski dom jako sfera klerikalnego oddziaływania*; K. Sessa – *Historie sypialni: papież, ojcowski autorytet i domowa przestrzeń w rzymskich „Gesta martyrum”*; C. Lyser – *Ojcowie w sypialni: Hinkmar z Rheims i rozwód Lotara i Teutbergi*; A. Papaconstantinou – *Od cywilnego do kanonu: prawo rodzinne na Wschodzie po Justynianie*. Albo też w warsztacie pt. *Obrazy kobiety (Images of woman)* omówiono 3 następujące tematy: E. Giannarelli – *Ciało, ubiór i tożsamość kobieca: Blandyna, Perpetua i inne przykłady w hagiograficznej literaturze II-V wieku*; F. Di Marco – *Bez stroju: nagie kobiece ciało jako znak świętości w apokryficznej i hagiograficznej literaturze II-V wieku*; V. Novembri – *Chrześcijańska kultura i filozofia przewyciężają kobiecą słabość u Hieronima*. Zdarzało się nierzadko, że tego rodzaju warsztaty nieskończone jednego dnia, kontynuowano następnego nawet w innej sali. Takich warsztatów patrystycznych ze specjalnym tytułem na XV Kongresie w Oksfordzie było w sumie 28 ze 128 wprowadzającymi komunikatami; oprócz powyższych nosiły one następujące nazwy: *Jedność i różnorodność w pronicejskiej teologii* (4), *Obraz duchowych prawd* (3), *Kryzys Imperium – przywileje chrześcijaństwa* (4), *Ewagriusz Pontyjski terapeutą duszy* (5), *Św. Augustyn i jego „Państwo Boże”*, (5), *Platońska filozofia i chrześcijańska teologia – interakcje w późnej starożytności* (7), *Rola i funkcje Maryi w starożytnym chrześcijaństwie* (5), *Późny Rzym – papież i periodyzacja* (8), *Prosper z Akwitanii* (4), *Apologeci chrześcijańscy* (8), *Wczesnochrześcijańska interpretacja Nowego Testamentu* (5), *Wykorzystywanie wersetu Rz 2, 14* (5), *Siódme Ambiguum Maksyma Wyznawcy*

(4), *Teologia św. Grzegorza z Nazjanzu* (5), *Teologia eucharystyczna a praktyka na Wschodzie i Zachodzie* (3), *Augustyn i konsekwencje jego nauki* (4), *Homiletycy a św. Szczepan w greckiej tradycji patrystycznej* (3), *Warsztat koptyjski – kanon biblijny* (5), *Od Nicei do Sardyki* (6), *Nowe perspektywy interpretacji syryjskiego „Liber graduum”* (14), *Ambrozjaster* (4), *Dziela św. Augustyna w średniowiecznej tradycji rękopiśmiennej* (6), *Patrystyczna interpretacja I Listu do Koryntian* (3), *Lektura „Contra Eunomium II” Grzegorza z Nyssy: literatura, hermeneutyka i teologia* (3), *Rozwój augustyńskiej teologii* (4), *Juliusz Afrykańczyk i starożytna historiografia* (3).

Spoglądając na całość zaprezentowanej wyżej zróżnicowanej tematyki wykładów, komunikatów, seminariów i warsztatów XV Kongresu patrystycznego w Oksfordzie, nie trudno zauważyć, że mimo tak dużej jej różnorodności, dominuje w niej św. Augustyn i jego nauka.

Nasuwa się na koniec pytanie, jaki był udział polskich patrologów i badaczy antyku chrześcijańskiego w tej tak dużej światowej naukowej imprezie. Otóż udział ten był tym razem bardzo skromny; mimo iż w Polsce jest już wielu doktorów po specjalistycznych patrystycznych studiach krajowych i zagranicznych, nawet z tytułami profesorskimi, to w XV Kongresie Patrystycznym w Oksfordzie wzięło udział tylko 7 Polaków z komunikatami – 4 z kraju i 3 z zagranicy. Z kraju: ks. prof. dr hab. M. Starowieyski – *La figure de Judas dans les apocryphes*; ks. prof. dr hab. L. Misiarczyk – *Are the texts of the Greek Apologists of the 2nd Century really apologetic?*; ks. prof. dr hab. N. Widok – *Connotazione del lemme physis in riferimento al mondo creato negli scritti di Gregorio Nazianzeno*; dr T. Klibengajtis – *Patristic panentheism? Searching for the panentheistic traces within the Greek patristic tradition?*. Z zagranicy: ks. dr J. Grzywaczewski (Paris) – *The passage from Romanitas to Christianitas according to Sidonius Apollinarius*; prof. W. Witakowski (Uppsala) – *The Ethiopic Life of John Chrysostom*; ks. dr P. Paciorek (USA) – *The anthropological hermeneutic in patristic theology*. Oprócz powyższych w charakterze gościa był ks. R. Woźniak z Krakowa. Nie jest to za wiele, ale bezpośrednim powodem tego są bez wątpienia wysokie koszty udziału (zwłaszcza tygodniowego utrzymania) i brak dobrej znajomości języka angielskiego, który zdominował zdecydowanie ostatnie spotkania i coraz trudniej się przebić z innym, nawet kongresowym, językiem. Z podobnymi trudnościami spotykają się także zapewne badacze antyku chrześcijańskiego z innych krajów, w których nie ma większych tradycji patrystycznych (jakie istnieją np. we Francji, w Niemczech, w Anglii, w Hiszpanii, USA i Belgii), bowiem ich udział w XV Kongresie oksfordzkim był liczebnie zbliżony (np. z Norwegii – 12 osób, ze Szwecji – 13, z Finlandii – 9, z Rosji – 9, z Czech – 6, z Danii – 8, z Węgier – 4, z Japonii – 11, z Korei – 6, z Egiptu – 4, z Afryki Południowej – 6, z Gruzji – 4, z Ukrainy i Rumunii – po 2, z Turcji, Estonii, Słowenii i Bułgarii po 1).

Tradycyjnie podczas Kongresów Patrystycznych w Oksfordzie odbywa się (najczęściej w kapitularku Christ Church College) wystawa najnowszych rozmaitych publikacji patrystycznych, nadesłanych przez światowe firmy wydaw-

nicze lub przywiezionych przez uczestników Kongresu, połączona z ich sprzedażą lub darowizną (tak np. podczas X Kongresu w 1987 r. prezentowane były pierwsze tomy PSP, „Vox Patrum”, „Źródeł Monastycznych” oraz polski przekład *Apokryfów Nowego Testamentu*). Tak było i tym razem (wystawiono kilka polskich publikacji patrystycznych), z tym, że od paru ostatnich spotkań impreza ta przybiera coraz bardziej charakter komercyjny (m.in. trzeba płacić za miejsce).

Materiały Kongresów Patrystycznych w Oksfordzie od II (r. 1955) wydawane są regularnie po recenzyjnej i tematycznej selekcji w serii „*Studia Patristica*”. Także materiały XV Kongresu zostały już opublikowane w 2010 r. przez Wydawnictwo Peeters Press z Leuven w tomach 44-49 pod red. J. Baun – A. Cameron – M. Edwards – M. Vincent: t. 44, ss. 533 (*Archeologica, Tools, Historica, Biblica, Theologica, Philosophica, Ethica*); t. 45, ss. 45 (*Ascetica, Liturgica, Orientalia, Critica et philologica, First two Centuries*); t. 46, ss. 358 (*Tertullian to Tyconius, Egypt before Nicaea, Athanasius and his opponents*); t. 47, ss. 313 (*Cappadocian Writers, The second half of the Fourth Century – Greek writers – Chrysostomus*); t. 48, ss. 442 (*From the fifth Century: Greek writers Latin writers, Nachleben*); t. 49, ss. 429 (*St Augustine and his opponents*); z polskich wydane zostały jedynie komunikaty ks. M. Starowieyskiego (t. 45, s. 445-451) i ks. J. Grzywaczewskiego (t. 48, s. 295-301).

Ks. Stanisław Longosz – Lublin, KUL

7. XV MIĘDZYNARODOWY KONGRES PATRYSTYCZNY Głos uczestnika Kongresu

W dniach od 6 do 11 VIII 2007 r. odbywał się na Uniwersytecie w Oxfordzie XV Międzynarodowy Kongres Patrystyczny. Wzięło w nim udział wielu specjalistów z zakresu teologii i literatury wczesnochrześcijańskiej z całego świata. Rozpoczęto go, jak zwykle, od tzw. *Garden Party* w ogrodzie obok Christ Church, które stanowi okazję do spotkania znajomych profesorów i do zawierania nowych znajomości.

Sama uroczysta inauguracja odbyła się w kościele St Mary Church przy ulicy High Street, nieopodal głównego budynku uniwersytetu. Na jej początku, tuż po przywitaniu gości, podano do wiadomości, że tegoroczny kongres jest wyjątkowy ze względu na ilość uczestników, których się zgłosiło ok. 800, a w programie znalazło się ponad 600 prelekcji. Oznacza to, że studia patrystyczne ciągle się rozwijają, a kongresy w Oksfordzie cieszą się coraz większą popularnością.

Wykład inauguracyjny wygłosił dr Rowan Williams, arcybiskup Canterbury i anglikański prymas Wielkiej Brytanii, którego temat brzmiał: „*Tempted as we are*”. *Chrystology and Analysis of the Passions*. Mówił w nim o kuszeniu Jezusa w odniesieniu do sytuacji w świecie współczesnym. Na przykład pokusa, by zamienić kamienie w chleb wyraża to wszystko, co powoduje pogoń za chlebem (czasem w sensie ścisłym), a czasem w sensie gromadzenia bogactw. Wizja wielu krajów, nad którymi Jezus miałby panować według zasad tego świata, ukazuje